

Kur'an-ı Kerim'de Müstesnâ Munkatı' Üslûbu ve Meâllere Yansıması

Servet DEMİRBAŞ

Dr. Öğr. Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler

Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Ph.D Lecturer, University of Ankara Yıldırım Beyazıt, Faculty of Islamic

Sciences, Department of Arabic Language and Literature

Ankara, Turkey

sdemirbas@ybu.edu.tr

orcid.org/0000-0001-6415-2140

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 13 Mart / March 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 8 Mayıs / May 2021

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2021

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 16 Sayfa / Pages: 451-482

Atıf / Cite as: Demirbaş, Servet. "Kur'an-ı Kerim'de Müstesnâ Munkatı' Üslûbu ve Meâllere Yansıması [The Style of Mustathnâ Munkaṭi' in the Qur'ân and Its Equivalent in Qur'ân Translations]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 16 (June 2021): 451-482.

<https://doi.org/10.18498/amailad.896271>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.
<https://dergipark.org.tr/amailad>.

The Style of *Mustathnâ Munkatî'* in the Qur'ân and Its Equivalent in Qur'ân Translations

Abstract

This study focuses on the exclusion named *mustathnâ munkatî'* (it is an exclusion wherein the thing being excluded is actually not part of the group), which is widely used in the Arabic language and the Qur'ân, and examines the equivalents of its meanings expressed in terms of grammar and rhetoric to Turkish Qur'ân translations. One of the important elements in understanding the Qur'ân from its original Arabic text and its translations made in different languages is the phenomenon of language. One of the important styles of the Arabic language and the Qur'ân is *the mustathnâ munkatî'*. It is important to know all aspects of this style in understanding the meanings of the verses and understanding the decrees they express. The exception is generally in two parts: *muttaşil* and *munkatî'*. Linguists have reached different definitions and different conclusions since they evaluate whether the exception is *muttaşil* or *munkatî'* from different perspectives. The type of exception commonly used in the Qur'ân is *the mustathnâ muttaşil*. The most obvious feature of this is to exclude something from the rule of the general. However, another type of exception, *the mustathnâ muttaşil*, differs from *the mustathnâ munkatî'* in many ways. It is common to use exceptionally *muttaşil*. On the other hand, its use is rare. Most importantly, "illâ", which is the preposition of exception in *the mustathnâ munkatî'*, does not mean in its own sense, but means "lâkin", which is used to eliminate misunderstanding by removing some negative thoughts that may occur in the mind of the addressee in the previous sentence. Since the purpose in *the mustathnâ munkatî'* is to prevent misunderstanding that may occur in the mind of the addressee in the first sentence, it does not have the feature of allocating the previous provision. It contains important meanings in terms of *mustathnâ munkatî'* style and the science of rhetoric. This style is discussed under the following literary arts in the science of *badî'* (rhetorical embellishment): *Ta'kîd al-madh bimâ yushbih adz-dzham* and *ta'kîd adz-dzham bimâ yushbih al-madh*, is a style of language that aims to praise but is presented in expressions that resemble a form of insult and vice versa. This literary style ensures that after the negative satire statement, the phrase of praise comes while awaiting satire; on the other hand, after the positive statement of praise, when praise is awaited, the phrase satire comes and thus has a great impact on the interlocutors.

While translating the Qur'ân into any language, it is important to pay attention to *mustathnâ munkaṭi'* style and to include it in translation studies within the language possibilities. Since it is not possible for those who do not speak Arabic to understand the Quran from the Arabic text, translation and translation studies are important. Translation and translation studies have increased rapidly with the Republic period. When examining the works performed, it is seen that the *mustathnâ* in some verses is confused with the *the mustathnâ muttaṣil*. In many verses where there is a preposition of exception, the difference between the types of exceptions was not observed and it was translated with the word "only", which is a stereotypical expression, excluding the previous verdict. This situation causes difficulties in terms of translation since it cannot meet the main meaning, style, rhetoric and decree that is intended to be expressed in the verse. Since the volume of the article is limited, a certain number of articles were examined. In the works prepared by Elmalılı Hamdi Yazır, Mustafa Öztürk and Hayreddin Karaman, it was observed that the *mustathnâ munkaṭi'* style was generally reflected in accordance with Arabic grammar and rhetoric. However, Süleyman Ateş, Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin and Hasan Tahsin Feyizli were less able to reflect this style on their translations. It would be appropriate to translate the verses that have a *mustathnâ muttaṣil* with expressions such as "however, except, and other than this..." in order to distinguish them from each other while translating the exclusives with different meaning into Turkish. In the translation of the verses with *mustathnâ munkaṭi'*, it would be appropriate to bring a *khabar taqdîrî* (unpronounced predicate) together with using expressions such as "but, yet" in order to emphasize that the preposition "illâ" means "lâkin".

Keywords: Tafsîr, Qur'ân, Arabic Language, Mustathnâ Munkaṭi', Qur'ân Translations.

Kur'an-ı Kerim'de Müstesnâ Munkatı' Üslûbu ve Meâllere Yansıması

Öz

Bu çalışma Arap dilinde ve Kur'an-ı Kerim'de yaygın olarak kullanılan müstesnâ munkatı' üslûbunun gramer ve belâgat yönünden ifade ettiği manaların Türkçe meâllere yansımalarını incelemektedir. Kur'an-ı Kerim'i gerek Arapça metninden gerekse farklı dillerde yapılan tercümelelerinden anlamada önemli unsurlardan biri dil olgusudur. Arap dilinin ve Kur'an-ı Kerim'in önemli üsluplarından biri de müstesnâ munkatı'dır. Bu üslûbun bütün yönleriyle bilinmesi ayetlerin içerdiği manaları anlamada ve ifade ettikleri hükümlere vakıf

olmada önemlidir. Müstesnâ, genel olarak muttasıl ve munkatı' olmak üzere iki kısımdır. Dil bilimciler müstesnânın muttasıl ya da munkatı' olmasını farklı bakış açılarıyla değerlendirdikleri için farklı tanımlara ve farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Kur'an-ı Kerim'de yaygın olarak kullanılan istisna çeşidi muttasıl müstesnâdır. Bunun da en bariz özelliği, bir şeyi genelin hükmünden hariç bırakmaktır. Fakat diğer bir istisna türü olan müstesnâ munkatı' birçok yönden müstesnâ muttasıldan ayrılmaktadır. Müstesnâ muttasıl, kullanımı yaygın, asıl, hakiki, bütün istisna edatlarının kullanıldığı, farklı i'rab vecihlerinin uygulandığı istisna çeşididir. Buna karşılık, müstesnâ munkatı', kullanımı nadir, mecâzî, bütün istisna edatlarının kullanılmadığı, sadece nasb i'râbının uygulandığı ve müstesnânın, müstesnâ minhe dâhil olmadığı istisna çeşididir. En önemlisi de müstesnâ munkatı'da istisna edatı olan لا kendi anlamında değil, kendisinden önce geçen cümlede muhatabın zihninde oluşabilecek bazı olumsuz düşünceleri kaldırarak yanlış anlaşılmayı ortadan kaldırmak için kullanılan كنه manasındadır. Munkatı' müstesnâda maksat, ilk cümlede muhatabın zihninde oluşabilecek yanlış anlaşılmanın önüne geçmek olduğu için önceki hükmü tahsis etme özelliği yoktur. Belagat ilmi açısından da önemli manalar içeren müstesnâ munkatı' üslûbu, bedi' ilmi bünyesindeki edebî sanatlardan *te'kidü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zem* yani yergiye benzeyen üslûpla övgüyü pekiştirmek ve *te'kidü'z-zem bimâ yüşbihü'l-medh* yani övgüye benzeyen üslûpla yergiyi pekiştirmek başlıkları altında incelenmiştir. Bu edebî yönün güzelliği, olumsuz yergi sıfatından sonra yergi beklenirken övgü sıfatının gelmesi ya da olumsuz övgü sıfatından sonra övgü beklenirken, yergi sıfatının gelmesi muhataplarda büyük bir etki meydana getirmesindedir.

Müstesnâ munkatı' üslûbunun her yönüyle bilinmesi ve Türkçenin dil imkanları dahilinde meâllere yansıtılması önemli görevler arasındadır. Arapça bilmeyenlerin Kur'an-ı Kerim'i Arapça metninden anlamaları mümkün olmadığı için tercüme ve meâl çalışmaları önem arz etmektedir. Tercüme ve meâl çalışmaları Cumhuriyet dönemiyle birlikte hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Yapılan meâl çalışmaları incelendiğinde bazı ayetlerdeki munkatı' müstesnânın muttasıl müstesnayla karıştırıldığı görülür. İstisna edatının olduğu birçok ayette istisna türleri arasındaki fark gözetilmeden müstesnâ önceki hükümden hariç bırakılarak yaygın ifade olan "ancak" Türkçe karşılığıyla tercüme edilmiştir. Bu durum, ayette ifade edilmek istenen asıl manayı, üslûbu, belâgati ve ahkâmı her zaman karşılayamadığı için tercüme açısından sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Makalenin hacmi gereği incelenen sınırlı sayıdaki meâllere bakıldığında Elmalılı

Hamdi Yazır, Mustafa Öztürk ve Hayreddin Karaman vd. nin hazırladığı meâllerin müstesnâ munkatî' üslûbunu Arap gramerine ve belâgatine genellikle uygun olarak yansıttıkları gözlemlenmiştir. Ancak Süleyman Ateş, Halil Altuntaş ile Muzaffer Şahin ve Hasan Tahsin Feyizli, müstesnâ munkatî' üslûbunu meâllere daha az yansıtabilmişlerdir. Aralarında anlam farkı olan müstesnâ çeşitlerini Türkçeye çevirirken bunları birbirinden ayırmak için kendisinde müstesnâ muttasıl üslûbu bulunan ayetleri “ancak, hariç, dışında ve başka” gibi ifadeleri kullanmak isabetli olacağı gibi kendisinde müstesnâ munkatî' olan ayetlerin tercümesinde لا edatının لَكِنَّ manasına olduğunu öne çıkarmak için “fakat ve ama” ifadelerini kullanmakla birlikte takdiri bir haber getirmek yerinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Arap Dili, Müstesnâ Munkatî', Meâl.

Giriş

Hız. Muhammed'e inzal olunan ve ondan bize tevatür yoluyla nakledilen Kur'an-ı Kerim, manası açık ve anlaşılır Arapça bir dille indirilmiştir.¹ Kur'an-ı Kerim, Arap dilinin bütün özelliklerini bünyesinde barındırdığı gibi, kendine ait birtakım üslûp özellikleri de vardır. Arapça olarak indirildiğini farklı vesilelerle ifade eden Kur'an'ın hemen her fırsatta tavsiye ettiği tedebbür, tefekkür ve tezekkür ulaşabilmenin önemli vasıtalarından biri de Arapçayı gerek gramer gerekse Belâgat yönüyle bilmektir. Bu itibarla Kur'an-ı Kerim'i anlamada ve Arapça dışında başka dillere tercümesinde başarılı olabilmek için bütün özellikleriyle Arapçayı bilmek önemli bir yer tutmaktadır. Arap dilinin ve Kur'an-ı Kerim'in önemli dil özelliklerinden biri de *müstesnâ munkatî'* üslûbudur.

Müstesnâ konusu fıkıh ve kalam gibi ilmî disiplinlerde farklı yönleriyle ele alınsa da daha çok dil bilimin konuları arasında incelenmiştir. Sîbeveyhi (öl. 180/796) günümüze ulaşan en eski gramer kitabı olan *el-Kitâb'* da müstesnâyı detaylı bir şekilde incelemiştir,² el-

¹ Yûsuf, 12/1-2; eş-Şuarâ 26/195.

² Ebû Bîşr Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1408/1988), 2/309-335.

Müberred, (öl. 286/900) *el-Muktedab*'da³ İbnü's-Serrâc, (öl. 316/929) *el-Usûl fi'n-nahv*'de⁴ ve İbn Cinnî (öl. 392/1002) *el-Lüma*'da⁵ müstesnâ konusunu bütün yönleriyle ele almışlardır. Bu konuda en dikkat çeken Şihâbüddîn el-Karâfî'nin (öl. 684/1285) *el-İstignâ fi'l-istisnâ* isimli eseridir. Karâfî'nin müstesnâ üslûbunu bütün yönleriyle incelediği bu eseri, müstesnâ konusunda yazılan en temel eserlerdendir.

Müstesnâ üslûbu Belâgat eserlerinde de incelenmiştir. Me'ânî ilminin konularından olan kasır üslûbunda müstesnâya yer verilse de daha çok bedî' ilminde manayı güzelleştiren edebî sanatlar arasında zikredilmiştir. İbnü'l-Mu'tez (öl. 296/908) *el-Bedî'* isimli eserinde müstesnânın edebî yönünü ilk defa *t'ekîdü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zemm* başlığı altında incelemiştir. Daha sonra İbn Reşîk, (öl. 456/1064) *el-'Umdé*'de es-Sekkâkî, (öl. 626/1229) *Miftâhu'l-'ulûm*'da el-Kazvînî (öl. 739/1338) *Telhîsu'l-Miftâh*'da müstesânın belâgat yönünü aynı başlık altında ele almışlardır. Çağdaş dönemde de müstesnâ üslûbu bağımsız çalışmalara⁶ konu oluğu gibi, tez⁷ ve makale düzeyinde farklı çalışmalarda da incelenmiştir.⁸ Bu çalışmamız *müstesnâ munkatı*' üslûbunu gramer ve Belâgat yönüyle değerlendirdikten sonra Kur'an-ı

³ Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Umeyr el-Müberred, el-Ezdî, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdülhak Azîme (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb ts.), 4/389-425.

⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Abdilmelik b. Muhammed b. es-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 1/ 294-327.

⁵ Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî *el-Lüma' fi'l-Arabiyye*, thk. Fâiz Fâris (Kuveyt: Dâru'l-Kütübî's-Sekâfiyye, ts.) 21-22.

⁶ Velîd İbrâhîm Hamûde, *el-İstisnâu'l-munkatı' fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, medhal ilâ belâgatih* (Kahire: Câmî'atü'l-Ezher, ts.)

⁷ Semira Yayar, *Arap Dilinde Müstesnâ* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Esat Özcan, *İstisnâ Çeşitleri ve Anlama Yansımaları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

⁸ Manigüe Barnerds, "Kur'an-ı Kerîm'de İstisnâ -Hud Suresi, 116. Ayet Örneği-" çev. Cüneyt Eren - Bayram Temiz, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/4 (2004), 143-150; Muhammed Ersöz, "Kur'an'da Allah'ın Dilemesi İstisnâ Edilen Yerlerin İncelenmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 32 (2018/3), 475-511; Mustafa Aydın, "Bazı Kur'ân Âyetlerindeki İllâ (ئلا) Edatına İstisnâ Anlamı Verilmesinin Zorluğu Üzerine", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/59 (2018), 1272-1284; Soner Aksoy - Sakin Taş, "Arap Dilinde Yer Alan İllâ Edatının Farklı Kullanımları ve Kur'ân Yorumuna Yansıması", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/39 (Haziran 2019), 228-252.

Kerim'deki bu üslûbun Türkçe meâllere yansımalarını ve tercüme sorunlarını farklı meallerden karşılaştırmalı olarak incelediği için diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

1. Müstesnânın Tanımı ve Kısımları

Müstesnâ المستثنى kelimesi ثنى fiilinin istif'âl babından ismi mef'ûl kalıbındadır. Çok anlamlı bir lafız olan الثنى kelimesi daha çok, bir şeyi ikilemek, tekrarlamak, kenarlarını toplayarak katlamak, bazı şeyleri diğer bazılarından ayırmak, bir şeyi bir şeyden uzaklaştırmak, vazgeçirmek, meyletmek ve bir şeyi övmek ya da yermek gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁹ Ragıb el-İsfahânî (öl. 502/1108) ثنى kelimesini bir şeyin yarısını almak, iki defa tekrar eden şey ve bir şeyden yüz çevirmek gibi manalara geldiğini bildirmiştir.¹⁰ İstif'âl kalıbından gelen المستثنى ise "bir şeye ayrıcalık tanımak, bir şeyi genele verilen hükümden çıkarmak ve bir şeyi bir hükümden muâf tutmak" gibi anlamlara gelmektedir.¹¹

İlk dönem dil bilimciler müstesnâyı tanımlamadan doğrudan gramer yönünü açıklamışlardır. Mutlak müstesnâyı ilk defa ıstılah olarak tanımlayanlardan İbn Cinnî şöyle demiştir: *Bir şeyi içine dâhil ettiğin şeyden çıkarman veya kendisinden çıkardığın şeyi ona dâhil etmendir*¹² İbn Mâlik et-Tâî'nin (öl. 672/1274) müstesnâ tanımı da şöyledir: *Bir fayda ifade etmesi şartıyla illâ ve benzerlerinden biri yardımıyla kelimada sarahaten zikredilen ya da terkedilen bütünden, gerçek olarak ya da takdîrî olarak çıkarılan isimdir.*¹³ İbn Malîk, bu tanımda "gerçek olarak ya da takdîrî olarak çıkarılan isimdir" ifadeleriyle müstesnânın iki kısmına işaret etmiştir. Şârih Radî (öl.

⁹ İsmail b. Hammad el-Cevherî, *Tâcü'l-Luğa ve's-sihâhu'l-arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1399/1979), "sny" 2294; Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, el-Mısrî, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), "sny", 14/115-118; Mecidüddîn Muhammed b Ya'kûb el-Firuzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1429/2008), "sny", 225-226.

¹⁰ Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Rağıb, el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010), "sny", 106-107.

¹¹ Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfi, *el-İstignâ fi'l-istisnâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986), 14.

¹² İbn Cinnî, *el-Lüma'*, 21.

¹³ Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî, *Şerhu't-Teshîl*, thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedvî el-Mahtûn (Beyrut: Dâru'l-Hicr li't-Tabâah, 1410/1990), 2/264.

688/1289) ise şöyle tanımlamıştır: *Kendinden önce geçenin hükmüne muhalif olarak illâ ve benzerlerinden sonra zikredilen isimdir.*¹⁴ Müstesnâ üslûbunu oluşturan üç unsur vardır. Birincisi; *إِلَّا* ve benzerleri diye isimlendirilen istisna edatları, ikincisi; istisna edatından önce geçen, hakikaten ya da takdiren cümlede zikredilen ve genel hüküm taşıyan müstesnâ minh, üçüncüsü; istisna edatından sonra gelip bütünün hükmünden ayrılan müstesnâdır.

İstisnâ edatlardan en yaygın olanları şunlardır: - *إِلَّا*. *عَيْرٌ سِوَى*. *سِوَاءَ*. *خِلَا* - Bunlardan başka *بَلَّهَ*. *بَيَّنَّهَ*. *بَيَّنَّهَ* gibi edatlar nispeten daha az kullanılmışlardır. İstisnâ edatlarından *سِوَاءَ سِوَى* isim, *إِلَّا* hem harf hem de fiil olarak kullanılır. Bunların aslı ve en yaygın olanı *إِلَّا* edatıdır. Diğer edatlar *إِلَّا* manasını bulundurarak istisnada kullanılırlar. Müstesnâyı oluşturan unsurlardan *müstesnâ minh* genellikle istisna edatından önce gelerek genel hüküm ve kapsayıcılık ifade eden, bazı durumlarda cümlede açıkça zikredilen, bazı durumlarda da mahzuf ve mukadder olan ögedir. Diğer bir unsur olan *müstesnâ* ise istisna edatından sonra gelip cümlenin ifade ettiği genel hükümden hariç bırakılan ögedir.¹⁶

*“O inkarcıların (cehennemdeki azabı) hafifletilmez ve yüzlerine bakılmaz. Ancak daha sonra inkarlarından vaz geçip tövbe edenler ve hallerini düzeltenler bu azabı görmeyeceklerdir.”*¹⁷ Anlamca birbirine bağlı olan bu ayetlerde *إِلَّا* istisna edatı, *مُتَسَنِّئًا* zamiriyle işaret edilen inkarcılar da müstesnâ minhtir. Burada müstesnâ, müstesnâ minhe verilen hükümden hariç bırakılmıştır.¹⁸

Dil bilimciler mutlak müstesnâyı -müstesnânın müstesnâ minhe dâhil olup olmaması, cinsinden olup olmaması ya da müstesnâya verilen

¹⁴ Necmü'l-eimme Radıyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Yahya Beşîr Mısırî (Suudi Arabistan: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1417/1996), 1/717.

¹⁵ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus b. Hâcib, *Kâfiye* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011), 36-38.

¹⁶ Karâfî, *el-İstignâ fi'l-istisnâ*, 29-35.

¹⁷ Âl-i İmrân, 3/88-89.

¹⁸ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharraru'l-vecîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 1/469.

hükmün müstesnâ minhe verilen hükmün çelişği olup olmaması yönünden değerlendirerek- muttasıl ve munkatî' kısımlarına ayırmışlardır. İbnü'l-Hâcib, (öl. 646/1249) *Kâfiye*'de müstesnâ muttasılı şöyle tanımlamıştır: *İllâ veya diğer istisna edatlarından biri vasıtasıyla lafzan ya da takdiren cümlede zikredilmiş müteaddidden (bütün/genel/cins) çıkarılan isimdir.*¹⁹ فشرىوا منه الآ قليلاً منهم "Onlardan (Tâlut'un askerlerinden) bir kısmı dışında hepsi sudan içtiler."²⁰ âyetinde قليلاً müstesnâ, فشرىوا fiilindeki cemi' vâvî müstesnâ minhtir. Müstesnâ, müstesnâ minhin cinsinden olup لا vasıtasıyla genel hükmünden çıkarılmıştır.²¹ Burada müstesnâ minh hakikaten cümlede zikredilmiştir. *مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ* "Peygamberin üzerindeki sorumluluk sadece (Allah'ın buyruklarını) tebliğdir."²² âyetinde müstesnâ minh lafız olarak cümlede yer almadığı için müstesnâ, takdirî olan müstesnâ minhten çıkartılmıştır.

2. Müstesnâ Munkatî'

Dil bilimciler müstesnânın muttasıl ya da munkatî' olmasını farklı bakış açılarıyla değerlendirdikleri için farklı tanımlar yapmışlardır. Bazıları müstesnânın müstesnâ minhin cinsinden olup olmamasına itibar ettikleri için cinse dâhil olana *muttasıl*, cinse dâhil olmayana da *munkatî'* müstesnâ demişlerdir. Bazı dil bilimciler müstesnâ ile müstesnâ minh arasında bütün/parça ilişkisine itibar etmişlerdir. Buna göre müstesnâ, müstesnâ minhin parçası olursa *muttasıl*, olmazsa *munkatî'* olur.²³ Bu görüşe göre müstesnâ munkatî'in tanımı şöyledir: *Kendinden önce geçen müteaddidden (bütünden) çıkarılmadığı halde illâ ve benzeri edatlardan sonra zikredilen isimdir.*²⁴ Konuşmacının kastında içlerinde Zeyd isimli biri olmayan topluluk hakkında جائى القوم الا زيداً "Topluluk geldi, fakat Zeyd (gelmedi)" denildiği zaman, müstesnâ olan Zeyd, topluluk cinsinden olduğu halde topluluğa dahil olmadığından müstesnâ munkatî'dir. جائى القوم الا حمارا "Topluluk geldi, fakat eşek (gelmedi)" örneğinde ise müstesnâ olan

¹⁹ İbnü'l-Hâcib, *Kâfiye*, 37.

²⁰ el-Bakara, 2/249.

²¹ Ebû Zekerriyya Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983), 1/166.

²² el-Mâide, 5/99.

²³ İbnü'l-Mâlik el-Endelüsî, *Şerhu't-Teshîl*, 2/269.

²⁴ İbnü'l-Hâcib, *Kâfiye*, 37.

حمار müstesnâ minh olan topluluğa hakikaten dâhil olmadığı için müstesnâ munkatı'dır.²⁵

el-Karâfî, her iki yaklaşımı da eksik görerek cinsiyetle birlikte verilen hükme ve ulaşılan yargıya da itibar etmiştir. Buna göre müstesnâ muttasıl: "Müstesnâ minhin cinsinden olan bir şeye verilen hükmün çelişigiyle hüküm vermektir." زيد قام القوم الا زيدا örneğinde müstesnâ olan müstesnâ minh olan قوم cinsindedir. Cümlede önce ayakta olmakla genel hüküm verilmiş, sonra da ayakta olmamakla hüküm verilmiştir.

Karâfî'ye göre müstesnâ munkatı' iki şekilde olur. Birincisi: Müstesnâ, müstesnâ minhin cinsinden olmamasıdır. قام القوم الا فرساً örneğinde müstesnâ, (at) müstesnâ minh (topluluk) cinsinden değildir. İkincisi: Müstesnâ minh için verilen hükmün çelişigi müstesnâ için verilmeyen istisnadır. قام القوم الا زيدا مسافراً "Topluluk ayağa kalktı, fakat Zeyd gidiyor." örneğinde müstesnâ, müstesnâ minh cinsinden olsa da kendisine verilen hüküm müstesnâ minhe verilen hükmün çelişigi olmayıp, başka bir hükümdür. Her iki durumda da müstesnâ munkatı'dır.²⁶

إِنَّكُمْ لَدَائِقُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ (Ey Müşrikler!) Siz can yakıcı azabı tadacaksınız. Bu azabı sadece yaptıklarınızın karşılığı olarak çekeceksiniz. Ama Allah'ın iman ve ibadette ihlaslı kulları bu azabı tatmayacaklar.²⁷ Zemahşerî (öl. 538/1144) bu ayette إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ kısmının müstesnâ munkatı' olduğunu söylemiştir. Çünkü ihlaslı kullar, cehennem azabını tadacak olan (müşrik) kullar sınıfına dâhil değildir. Burada aslında gerçek manada istisna olmayıp, mübalağa kastıyla, ihlaslı müminleri övmek, müşrikleri de yermek için mecazî istisna vardır. لا edatı, istidrâk ifade eden لَكِنَّ manasına olup, haberi de mukadderdir.²⁸

Müstesnâ munkatı' hakkında yapılan tanımlamalar farklı olduğu için müfessirler bazı ayetlerde geçen istisnanın muttasıl mı yoksa munkatı' mı olduğunda ittifak edememişlerdir. Bu tartışmaların sebebini

²⁵ Nüreddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn el-Câmî, *Molla Câmî (el-Fevâidü'z-zıyâiyye)*, (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.) 162.

²⁶ Karâfî, *el-İstignâ fi'l-istisnâ*, 296; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab fi lisâni'l-arab* thk. Receb Osmân Muhammed - Ramadân Abdüttevâb (Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1418/1998), 1500.

²⁷ es-Sâffât, 37/38-40.

²⁸ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1427/2006), 4/33.

şöyle özetlemek mümkündür: Öncelikle Kur'an-ı Kerim, nazmı ve üslûbuyla muhataplarını bir benzerini getirmekten aciz bırakan mu'ciz bir kelim olduğu için bütün yönlerinin beşer gücüyle idrak edilmesi mümkün değildir. Kur'an-ı Kerim'in nüzulünden sonraki dönemlerde dil bilimciler tarafından vaz' edilen dil kurallarıyla Kur'an'ı sınırlandırmak onun i'câzına aykırı bir durumdur. Müstesnâ muttasılın aksine, müstesnâ munkatî'da, müstesnâ ancak takdirî ve farazî olarak müstesnâ minhe dahil edilmiş kabul edilir. İhtilafa sebep olan diğer bir husus da bazı dil bilimcilerin ve müfessirlerin Kur'an'da müstesnâ munkatî'nin varlığını kabul etmemeleridir. Bu görüşü savunanlar kendisinde müstesnâ munkatî olan ayetleri te'vîl yoluyla müstesnâ muttasıl yapmaya çalışmışlardır. Bu duruma işaret eden İbn Atıyye (öl. 541/1147) "Kur'an'da müstesnâ munkatî üslûbunu Arap olmayanlar inkar edebilir" demiştir.²⁹ Ebû Hayyan el-Endelüsî de (öl. 745/1344) "Bazı kimseler Kur'an'da müstesnâ munkatî üslûbunu inkar ederek onu müstesnâ muttasıl sandılar"³⁰ diyerek konuya temas etmiştir.

Müstesnâ munkatî, birçok yönden müstesnâ muttasıldan farklılık arz eder. Öncelikle müstesnâ muttasılın kullanımı yaygın, munkatî'nin kullanımı nadirdir. Müstesnâ munkatî i'râb açısından zorunlu olarak mansûb olurken, müstesnâ muttasıl i'râb olarak çok farklı vecihlerde gelir.³¹ Müstesnâ muttasıl hakiki, munkatî mecâzîdir. Müstesnâ munkatî'da sadece لَكَ manasına olan لا edatı kullanılır. لَكَ edatı, kendisinden önce geçen cümlede muhatapın zihninde oluşabilecek bazı olumsuz düşünceleri kaldırarak yanlış anlaşılma ihtimalini engellemek manasına olan *İstidrâk*dir. Çünkü munkatî müstesnâda maksat, parçayı bütünü hükümünden hariç bırakmak değil, ilk cümlede muhatapın zihninde oluşabilecek yanlış anlaşılmanın önüne geçmektir.³² Sibeveyhi, *el-Kitâb*'da müstesnâ munkatî'i tanımlarken (لا edatının لَكَ manasına olduğu bab) başlığını kullanmıştır. Onun konuyu açıklamak için yer verdiği ayetlerden biri *فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ قَرْيَةً أَمْنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا* "Keşke (*helak*

²⁹ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 3/483.

³⁰ Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab fi lisâni'l-arab*, 1500.

³¹ Abdurrahmân el-Câmî, *Molla Câmî (el-Fevâidü'z-zıyâiyye)* 162-175; Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab fi lisâni'l-arab*, 1501.

³² Muhammed el-Antâkî, *el-Muhîr fi asvâti'l-arabiyyeti ve nahviha ve sarfiha* (Beyrut: Dâru'ş-Şarkî'l-Arabî, 2011), 2/326

ettiğimiz) onca memleketin halkı helak edilmezden önce iman etmiş olsaydı da imanları kendilerine fayda sağlasaydı. Ama Yunus'un kavmi (helak edilmeden) iman ettiler.”³³ ayetidir. Sibeveyhi, bu ayetin müstesnâ munkatı' üslûbunda olup لَكِنَّ قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا إِلَّا قَوْمٌ يُونُسَ ifadesinin manasında olduğunu söylemiştir.³⁴

Bazı dil bilimciler müstesnâ munkatı'daki لا edatından sonra gelen cümlelerin, kendisinden önce geçen cümleyle ilişkisi kesilmiş yeni bir isti'nâf cümlesi olduğunu söylemişlerdir.³⁵ Bu yönüyle düşünüldüğü zaman müstesnâ munkatı'daki istisnânın farklı belâgat nükteleri elde etmek için mecâzî istisna olduğu anlaşılmış olur. Müstesnâ muttasıl, ta'mîmden sonra tahsis ifade ederek genelin hükmünü daraltırken, munkatı' müstesnâda böyle bir durum söz konusu değildir.³⁶

Müstesnâ munkatı'ın gramer yönünü inceledikten sonra belâgat yönünü de özetlemek konunun bütünlüğü açısından önemlidir. Belâgat alimleri bu üslûbu bedî' ilminde manayı güzelleştiren edebî sanatlar içinde ele almışlardır. İbnü'l-Mu'tez bu konuyu ilk defa تأكيد المدح بما يشبه الذمّ “yergiye benzeyen şeyle övgüyü tekit etmek” ya da تأكيد الذمّ بما يشبه المدح “övgüye benzeyen şeyle yergiyi tekit etmek” başlıkları altında incelemiştir. Bu edebî sanat şöyle gerçekleşir: Medih/övgü sıfatının zem/yergi sıfatına dâhil olduğu farz ve takdir edilerek, medih sıfatı olumsuz zem sıfatından istisna edilir. “Onlarda hiçbir ayıp yok. Şu kadar ki düşman askerleriyle savaşmaktan kılıçlarında çentikler oluşmuştur.” Bu örnekte kılıçlarda çentik oluşması (فُلُولٌ), ayıba (عَيْبٌ) dâhil olmadığı için müstesnâ munkatı'dır. Fakat burada düşmanla savaşarak kılıçlarında çentikler oluşan askerleri daha mübalağalı bir şekilde övmek için farazî olarak müstesnâ, muttasıl gibi takdir edilerek, yergiye benzeyen övgü yapılmıştır.³⁷ Bu edebî yönün güzelliği, muhataplar olumsuz yergi sıfatından sonra tekrar yergi beklerken, istisna edatından sonra müstesnâ munkatı' üslûbuyla övgü sıfatı getirilince onlarda büyük bir etki

³³ Yunus, 10/98.

³⁴ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/325.

³⁵ Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab fi lisâni'l-arab*, 1500-1501.

³⁶ Mustafa el-Galâyîni, *Câmiu'd-dürûsi'l-arabiyye* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1993), 3/128.

³⁷ Ebû Abdillâh b. el-Mu'tez, *el-Bedî'*, thk. İrfân Mataracı (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1433/2012), 77.

meydana getirmesindedir. Bu itibarla söz konusu örnek hem başlangıcı hem de sonu itibarıyla övgüdür. Ayrıca burada diğer bir tekit ve mübalağa da mananın kusur olması mümkün olmayan şeye “muhal” bağlanmış olmasındandır.³⁸

Şerefüddîn et-Tîbî (öl. 743/1342) *et-Tibyân fi'l-beyân* isimli eserinde bu sanatı açıklamak için *“Müminler cennette anlamsız bir söz ve günaha sokacak bir şey işitmezler. Aksine selam, esenlik ve mutluluk sözlerini işitirler.”*³⁹ ayetini örnek olarak getirmiştir. Bu ayette müstesnâ olan “selam” müstesnâ minhe yani “anlamsız boş söz ve günaha sokacak şeye” dâhil olmadığı için mustesnâ munkatî'dir. Medih sıfatı olan “selam” farazî olarak olumsuz yergi sıfatı olan “boş söz” den istisna edilerek müminlerin cennetteki mutlulukları mübalağalı olarak ifade edilmiştir. Bu itibarla bu ayetteki müstesnâ munkatî' üslûbu, istisnadan ziyade edebî yönüyle öne çıkmaktadır. Binaenaleyh, Kur'an'da birçok ayette geçen munkatî' müstesnâdan maksadın mübalağa ve tekit olduğu anlaşılmaktadır.

Te'kîdü'z-zem bimâ yüşbihü'l-medh türüne şu ayeti örnek verebiliriz. *“O kafirler (cehennemde) hiçbir serinlik ve (susuzluklarını giderecek) hiçbir içecek tadamayacaklar. Fakat kaynar su ve irin içerler.”*⁴⁰ Müfessirlerin çoğu buradaki istisnanın müstesnâ munkatî' olup edatının لَكِنَّ manasına kullanıldığını söylemişlerdir.⁴¹ Bu ayette aralarında tenâkuz olan şeyler bir arada toplanarak önce lef neşir müretteb yoluyla birbirinden munkatî' müstesnâ üslûbuyla istisna edilmiş, sonra da olumsuz yergi sıfatları övgü sıfatından istisna edilerek, övgüye benzeyen yergiyle kafirlerin cehennemdeki halleri tekitle ifade

³⁸ Celâlüddîn Ebu'l-Meâlî Muhammed el-Hatîb el-Kazvînî, *Telhîsü'l-miftâh* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, ts.),147-148.

³⁹ el-Vâkıa', 56/25-26.

⁴⁰ en-Nebe', 78/ 24-25.

⁴¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2009), 22/21; Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl*, thk. Yûsuf Ali Büdeyvi (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1410/1998), 3/592; Ebüssuud Muhammed b. Muhammed el-İmadî, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ân-i'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-Mushaf, ts), 9/91; Muhammed Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984), 30/38.

edilmiştir.⁴² Ayette önce övgü sıfatları olan “*serinlik ve susuzluğu giderecek içecekler*” olumsuzlaştırılıp yergiye dönüştürülmüş, muhataplar bu yergiden sonra bir övgü beklerken tekrar ikinci bir yergi sıfatı olan “*Fakat kaynar su ve irin içerler*” ifadesi gelince, ayetin başı ve sonu yergi üstüne yergi olmuştur. Geçtiği yerleri yakıp kavuran kaynar su ve irin içecek cinsinden bir şey olmayınca kelimeler muhal bir duruma bağlanmıştır. Bu ayette müstesnâ munkatı' üslûbu, istisnadan ziyade tekit, mübalağa ve istihza ifade ederek, kafirlerin içinde bulunduğu korkunç suret insanların zihninde canlandırılıp onların küfürden ve şirkten vazgeçmeleri teşvik edilmiştir. Aynı nükteli “*وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غَسَلِينَ*” “*Cehennemlikler için yiyecek yok. Ama kanla karışık irin var.*”⁴³ ayetinde de tatbik mümkündür.

3. Müstesnâ Munkatı'nın Meâllerdeki Çeviri Sorunu

Kur'an-ı Kerim, bütün insanlara en doğru yolu göstermek için indirilmiştir.⁴⁴ Hitap ettiği ilk topluluk Araplar olduğu için doğal olarak Kur'an-ı Kerim'in dili de Arapçadır. İlahî vahiy ile ilk muhataplar arasında tam bir iletişim ve etkileşim gerçekleşebilmesi için seçilen dilin ilk muhatapların dili olması kaçınılmazdır.⁴⁵ Ancak hedefi bütün insanların hidayeti olan Kur'an-ı Kerim'in Arap olmayan insanlarla iletişime geçmesi de önemlidir. Bu iletişim ya bütün insanların Arapça bilmeleriyle ya da Kur'an'ın Arap olmayan insanların ana dillerine tercüme edilmesiyle mümkün olur. Bütün insanların Arapça öğrenerek Kur'an'la doğrudan iletişime geçmesi aklen mümkün olsa da realite olarak mümkün değildir. Bu durumda tek çıkar yol Kur'an'ın insanların konuştuğu farklı dillere tercüme edilmesidir. Kur'an-ı Kerim'in Arapça dışındaki dillere tercümesiyle ilgili farklı görüşler ileri sürülse de⁴⁶ tarihi süreç içinde tercüme faaliyetleri Hz. Peygamber hayattayken başlamış, ilerleyen dönemlerde çok farklı dillere tercüme yapılmıştır. Yapılan araştırmalarda Kur'an-ı Kerim'in kısmî ya da bütün olarak 130'dan fazla dünya diline tercüme edildiği tespit edilmiştir.⁴⁷

⁴² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/38.

⁴³ el-Hâkka, 69/35.

⁴⁴ el-İsrâ, 17/9.

⁴⁵ Halis Albayrak, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: Şule Yayınları, 2014) 111.

⁴⁶ Hidayet Aydar, *Kur'an'ın Tercümesi Meselesi*, (İstanbul: Kur'an Okulu, 1996), 211.

⁴⁷ Zülfikar Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercüme* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007), 65.

Yapılan her tercüme mütercimim yorumlarını da içerdiği için tercümeysi tefsir faaliyeti olarak değerlendirmek mümkündür. Tercümeles nesnellikten çok öznelliği öne çıkardıkları için mütercimler, aldıkları eğitim, istifade ettikleri kaynaklar, sahip oldukları inanç ve benzeri konulardaki eğilimlerini tercümelelere yansıtıkları görülmektedir. Bütün bunların sonucunda Kur'an tercümelelerinde birbirinden farklı hatta bazen de Kur'an'ın nazmıyla çelişen çevirilere karşılaşmak mümkündür.⁴⁸

Kur'an-ı Kerim'in Türkçe başta olmak üzere dünya dillerine tercüme edilmesi dil ve üslup açısından birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Tercüme ve meâllerin Kur'an'ın kendine has edebi üsluplarını hedef dillere tam olarak yansıtamadığı izahtan varestedir. Bu problem daha çok vücûh ve nazâir, mecaz, teşbih, istiâre, kinâye, hazif, deyimsel ifadeler ve edebî sanat üslûplarının hedef dile aktarımında göze çarpmaktadır. Tercüme problemlerinden biri de müstesnâ üslûbudur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Arap dilinde ve Kur'an'da yaygın olarak kullanılan müstesnâ muttasıldır. Bu tür müstesnâların Türkçe meâllere aktarılmasında problem nispeten azdır. Diğer müstesnâ türü olan munkatî' müstesnâ gerek kullanım gerekse maksat açısından muttasıl müstesnâdan farklıdır. Bu farklılık dikkate alınmadığı zaman içerisinde munkatî' müstesnâ bulunan ayetlerin Türkçeye tercümesinde bazı hatalar yapılabilmektedir. Bu hatalar Kur'an'ın doğru olarak muhataplarına ulaştırılmasında büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bu itibarla Türkçenin dil yapısının el verdiği ölçüde munkatî' müstesnânın özelliklerinin meâllere yansıtılması gerekir.

Müstesnâ munkatî'in Türkçe meâllerdeki çeviri sorunlarını incelemek için yaygın olarak kullanılan meâllerden altısını tercih ettik. Bunlar: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (öl. 1942) *Hak Dini Kur'an Dili* tefsiri içinde yer alan meâlin orijinal metni,⁴⁹ Süleyman Ateş

---

⁴⁸ Zekeriyâ Pak, "Meâllerdeki Çeviri Sorunları Üzerine Bir Örnek: Kur'an'da Aynı Anlamı İçeren Mükerrer Kalıpların Farklı Tercümesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/1 (2004), 27-39.

⁴⁹ Elmalılı'nın meâli birçok kişi tarafından sadeleştirildiği için Eser Neşriyat tarafından 1971 tarihinde İstanbul'da basılan tefsir içindeki orijinal meâli kullanılmıştır. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1971).

tarafından hazırlanan *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*,⁵⁰ Hasan Tahsin Feyizli tarafından hazırlanan *Feyzü'l-Furkan Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*,⁵¹ Mustafa Öztürk tarafından hazırlanan *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*,⁵² Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin tarafından hazırlanan *Kur'an-ı Kerim Meâli*⁵³ ve Hayrettin Karaman, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş'den oluşan heyetin hazırladığı *Kur'an-ı Kerim Meâli (Kur'an Yolu Meâli)*⁵⁴ isimli meâlleri karşılaştıracamız. Kendisinde müstesnâ munkatı' bulunan ayetlerin tamamını bu çalışmada incelememiz mümkün olmadığı için sadece birkaç ayet üzerinden değerlendirme yapacağız. Sınırlı sayıda da olsa inceleyeceğimiz ayetler, meâlin bütünü hakkında fikir verecektir.

Meâllerde müstesnâ munkatı' üslûbunu inceleyeceğimiz ilk örnek, en-Nisâ 4/22. ayeti olacaktır.

Müfessirler, وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا bu ayetteki istisnanın munkatı' müstesnâ olup, لا edatının لَكِنَّ manasında kullanıldığını, mananın da “fakat cahiliye döneminde yaptığınız bu gibi evlilikler affedilmiştir” şeklinde olduğunu söylemişlerdir.⁵⁵ Zemaşerî, müstesnânın önceki cümlede yer alan yasaklamayı tekit etmek ve cahiliye döneminde babaların evlendiği kadınlarla evlenmenin çirkinliğini göstermek için geldiğini söylemiştir.⁵⁶ Burada müstesnâ zaman açısından geçmişe ait olup, müstesnâ minh ile yasaklanan nikah şekli gelecek zamana ait olduğu için müstesnâ, müstesnâ minhe dâhil değildir. Ayrıca

⁵⁰ *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.).

⁵¹ *Feyzü'l-Furkan Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hasan Tahsin Feyizli (İstanbul: Server İletişim, 4. Basım, 2007).

⁵² *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, çev. Mustafa Öztürk (Ankara: Otto, 1. Basım, 2008).

⁵³ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011).

⁵⁴ *Kur'an-ı Kerim Meâli (Kur'an Yolu Meâli)*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2020).

⁵⁵ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Begavî, *Me'alimu't-tenzil*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr - Süleyman Müslim el-Harş (Riyâd: Dâru Tayyibe, 1409/1989) 2/187; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 2/31.; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1413/1997), 4/21; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/172.

⁵⁶ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 1/378.

müstesnâ minhteki hüküm yasak getirirken, müstesnâdaki hüküm af ifade etmektedir. Bu yönüyle müstesnâ munkatî'dir.⁵⁷ Müfessirlerin bu izahlarından sonra şimdi de meallerdeki çevirilere bakarak bunları karşılaştırmak istiyoruz. Meâl örnekleri incelenirken meâllerin orijinal metnine sadık kalınmıştır. Dipnotlarda çevirenin soy ismi, meâl ismi ve ilgili sureyle ayet numarası verilmiştir.

Elmalılı: *"Bir de babalarınızın nikâhı geçmiş kadınları nikâhlamayın, geçen geçti, şüphe yok ki o pek çirkindi, iğrenç idi, o ne fena âdetti."*⁵⁸ Görüldüğü gibi Elmalılı, müstesnâ munkatî'yi üslûbunu meâlde yansıtmıştır. İstisnâ cümlesini yeni bir cümle (isti'nâf) kabul edip müstesnâ minhe verilen hükümden ayırmıştır.

Ateş: *"Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu, edepsizliktir, (Allah'ın) hışm(ı)dır ve iğrenç bir yoldur."*⁵⁹ Ateş'in bu çevirisi sorunludur. Çünkü müstesnâyı, muttasıl olarak ele almıştır. Vaktiyle cahiliye döneminde yapılp da ayetin nüzul anında affedilen evlilikleri, ayetin nüzulünde yasaklanan evlilikler kategorisine dâhil etmiş, sonra da hariç bırakmıştır.

Feyzli: *"(Câhiliye devrinde) geçmiş olanlar hariç, (artık) babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Şüphe yok ki o, bir hayâsızlık ve ilâhî gazaba sebep olan çok iğrenç bir iştir. O, ne kötü bir yoldur!"*⁶⁰ Feyzli'nin çevirisi de Ateş'in çevirisiyle birebir aynıdır. Müstesnâ munkatî' olması gerekirken, muttasıl olarak meâlde yansıtılmıştır. Yukarıdaki görüşler bu çeviri için de söz konusudur.

Öztürk: *"Geçmişte olup bitenler artık geçmişte kaldı. Ama bundan böyle babalarınızın vaktiyle evlilik yaptığı kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu gerçekten çok çirkin ve berbat bir gelenektir."*⁶¹ Öztürk'ün bu çevirisinde müstesnâ munkatî' üslûbu meâlde yansıtılmıştır. Ancak müstesnâ ile müstesnâ minh yer değiştirmiştir. لکن manasına olan istisna edatı "Ama" ifadesiyle müstesnâ minh cümlesinin başında getirilmiştir. Ayetin esas ifade etmek istediği hüküm, cümlenin başında değil ikinci planda yer almıştır.

⁵⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4, 21.

⁵⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, en-Nisâ, 4/22.

⁵⁹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, en-Nisâ, 4/22.

⁶⁰ Feyzli, *Feyzül-Furkan Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, en-Nisâ, 4/22.

⁶¹ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, en-Nisâ, 4/22.

Altuntaş - Şahin: "Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayasızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu, ne kötü bir yoldur."⁶² Görüldüğü gibi bu çeviride de munkatı' müstesnâ meâle aktarılamamıştır. Müstesnâ, muttasıl olarak tercüme edilmiştir.

Karaman vd.: "Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur."⁶³ Bu çeviri munkatı' müstesnâyı meâle aktarmakta başarılı gözükmemektedir.

Sonuç olarak en-Nisâ 4/22. ayetin meallerine baktığımız zaman Elmalılı' Öztürk ve Karaman ile heyetinin hazırladığı mealler, ayetteki munkatı' müstesnâ üslûbunu çeviriye yansıtmışlardır. Ateş, Feyizli ve Altuntaş - Şahin meâlleri, müstesnâ munkatı' yapılması gereken istisnayı muttasıl müstesnâ olarak çevirmişlerdir. Ayetin ifade ettiği asıl manayı meâllerine yansıtamamışlardır. Kanaatimizce âyet meâlinin şu şekilde olması uygundur: "Babalarınızın vaktiyle evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Fakat geçen geçti, (cahiliye döneminde) yaptığımız bu gibi evlilikler affedilmiştir. Gerçekten bu, büyük bir çirkinlik ve hayasızlıktır, kötü bir gelenektir."

Kendisinde müstesnâ munkatı' üslûbu bulunan ayetlerden biri de en-Nisâ 4/29. âyettir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ بِجَارَةٍ عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ

Bu ayette müstesnâ minh, dinin yasakladığı batıl yollarla elde edilen *batıl mallardır*. Müstesnâ ise karşılıklı rızaya dayalı, dinin izin verdiği ticaret ve benzeri yollarla elde edilen *helal ve meşru' kazançtır*. Her ikisi de "mal" cinsinden olsalar da nitelikleri itibarıyla biri batıl diğeri helal kazanç olduğu için müstesnâ munkatı'dır. Müfessirler bu konuda neredeyse ittifak halindedirler.⁶⁴ el-Mâturîdî (öl. 333/944) bu ayetteki istisnânın munkatı' olmasını şöyle açıklamıştır:

"Bu ayette zahir olan, müstesnânın, müstesnâ minhin cinsinden olmamasıdır. Çünkü helal ticaretle elde edilen mal, batıl yollarla elde edilen maldan istisna edilmiştir. Buradaki istisna cümlesinin "isti'nâf" yani öncesiyle irtibatı kesilmiş yeni bir cümle olma ihtimali de vardır. Bu takdirde ayetin manası şöyle olur: "Ey iman edenler, mallarınızı

⁶² Altuntaş - Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, en-Nisâ, 4/22.

⁶³ Karaman vd., *Kur'an-ı Kerim Meâli (Kur'an Yolu Meâli)*, en-Nisâ, 4/22.

⁶⁴ Ebû İshâk Ahmed el-Ma'rûf bi'l-İmâm es-Sâ'lebî, *el-Keşfü ve'l-beyân*, thk. Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1422/2002), 3/292; Zemahşerî, *el-Keşşâf* 1/385; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 2/41; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/56-57.

aranızda meşrû olmayan batıl yollarla yemeyin. Fakat karşılıklı rızaya dayanan ticaretle elde ettiğiniz (helal) kazançla yiyiniz." Bu ayetteki istisna Vâkıa' suresi 56/25-26. ayetlerdeki munkatî' müstesnâ gibidir. "Orada boş ve günaha sokacak bir söz işitmezler; Fakat orada selam işitirler." Bu ayetlerde "selam", boş söz "lagv" cinsinden değildir."⁶⁵

Bu açıklamalar, ayetteki istisnanın munkatî' olduğunu ortaya koyduğu için meâllerde bu durumun göz önünde bulundurulması gerekir. Bunun için لا edatına لَكِنَّ manası verip, müstesnâyı, müstesnâ minhe dâhil etmeyecek şekilde tercüme yapılmalıdır.

Elmalılı: "Ey o bütün iyman edenler! Mallarınızı aranızda batıl bahanelerle yemeyin, kendiliğinizden rızalaşarak akdettiğiniz bir ticaret olmak başka, kendilerinizi öldürmeyin de, Allah size cidden bir rahîm bulunuyor"⁶⁶ Görüldüğü gibi Elmalılı, ayetteki munkatî' müstesnâyı meâle yansıtmıştır. İstisnâ edatından önceki hükmü bağımsız bir cümle halinde ifade ettikten sonra, batıla dâhil olmayan ticaretle elde edilen kazancı da yeni bir cümleyle ifade etmiştir.

Ateş: "Ey inananlar, mallarınızı aranızda batılla (doğru olmayan yollarla, haksız yere) yemeyin. Kendi rızanızla yaptığımız ticaret olursa başka. Canlarınızı da öldürmeyin. Doğrusu Allah, size karşı çok merhametlidir."⁶⁷ Ateş'de bu ayetteki munkatî' müstesnâyı meâline kurallara uygun olarak aktarmıştır.

Feyizli: "Ey iman edenler! Mallarınızı, karşılıklı rıza ile (hilesiz, aldatmasız, dürüst) bir ticaret olmaksızın aranızda batıl (rüşvet ve benzeri haram) yollarla yemeyin ve kendinizi (yahut birbirinizi) de (telef edip) öldürmeyin. Şüphesiz ki Allah, size karşı çok merhametlidir."⁶⁸ Bu meâl müstesnâ munkatî' açısından çok isabetli gözüküyor. Çünkü helal kazanç olan karşılıklı rızaya dayanan ticaret, haksız ve batıl kazanca dahil edilerek müstesnâ muttasıl kurgusuyla tercüme edilmiştir.

Öztürk: "Ey Müminler! Karşılıklı gönül rızasıyla fakat harama bulaşmadan ticaret yapın ama sakın (tefecilik, gasp, hırsızlık gibi) haksız yollarla

⁶⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vîlâtü Ehi's-sünneh*, thk. Fâtıma Yûsuf el-Haymî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1425/2004), 1/405.

⁶⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili, en-Nisâ, 4/29*.

⁶⁷ Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli, en-Nisâ, 4/29*.

⁶⁸ Feyizli, *Feyzül-Furkan Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, en-Nisâ, 4/29*.

birbirinizin malını iç etmeyin. Birbirinizin mallarını gayrı meşru yollarla yemek suretiyle toplumsal düzeninizi imha etmeyin. Bilin ki Allah size karşı pek merhametlidir."⁶⁹ Öztürk, bu ayetin meâlinde müstesnâ ile müstesnâ minhin yerlerini değiştirerek takdim ve tehirle tercüme yapmıştır. İstisnanın munkatı' olduğuna delalet eden (fakat ve ama) ifadelerine yer verse de müstesnâ minhi, müstesnâ yerinde zikretmiştir.

Altuntaş - Şahin: *"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir."*⁷⁰ Görüldüğü gibi bu meâlde de müstesnâ munkatı' doğru tercümeyle Türkçeye aktarılmıştır. Sadece meâlde "ancak" ifadesi yerinde "fakat ya da ama" gibi ifadeler kullanılmış olsaydı daha isabetli olurdu kanaatindeyiz. Çünkü "ancak" ifadesi zihinlerde daha çok müstesnâ muttasılı çağrıştırıyor.

Karaman vd.: *"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; ancak karşılıklı rızanıza dayanan ticaret böyle değildir ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir."*⁷¹ Bu meâlde de müstesnâ munkatı' Türkçe noktalama işaretlerinden noktalı virgül kullanılarak başarılı bir şekilde tercüme aktarılmıştır.

Sonuç olarak en-Nisâ 4/29. ayetteki müstesnâ munkatı'nın meallerdeki yansımalarına baktığımız zaman şunu görüyoruz: Seçilen altı mealden Feyizli ve Öztürk'ün meâlleri dışındakiler munkatı' müstesnâyı Türkçenin imkanları dâhilinde doğru bir şekilde meallere aktarabilmişlerdir. Feyizli, ayetteki istisnayı muttasıl müstesnâ temeli üzerine inşa etmeye çalışmıştır. Öztürk ise anlam açısından anlaşılır bir tercüme ortaya koysa da üslûp açısından müstesnâ ile müstesnâ minhin yerlerini değiştirerek takdîm-te'hîr yapmıştır. Bu ayette bizim önerdiğimiz meâl şöyledir: *"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyiniz. Fakat, karşılıklı rızaya dayanan ticaret yoluyla (yiyin)..."*

Müstesnâ munkatı' karşılaştırması yapacağımız bir diğer ayet, en-Neml 27/10-11. ayetlerdir.

Ferrâ, يَا مُوسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيْ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ bazı dil bilimcilerin bu ayetlerdeki istisna edatının atif harfi olan "و"

⁶⁹ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, en-Nisâ, 4/29.

⁷⁰ Altuntaş - Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, en-Nisâ, 4/29.

⁷¹ Karaman, vd., *Kur'an-ı Kerim Meâli (Kur'an Yolu Meâli)*, en-Nisâ, 4/29.

manasında kullanıldığını nakletse de⁷² müfessirlerin çoğuna göre müstesnâ munkatî'dir.⁷³ Begavî (öl. 516/1122) *Me'alimu't-tenzîl*'de bu ayetlerdeki istisnanın yapısında bazı ihtilafların olduğunu, ancak doğru olanın müstesnâ munkatî' olması gerektiğini bildirmiştir. Onuncu ayetin mana olarak "*Ey Musa! Korkma. Peygamberler benim nezdimde korkmaz*" şeklinde sona erdiğini, istisna edatının yeni bir cümlenin başlangıcı olduğunu söylemiştir. Bu ayetteki hüküm sadece peygamberleri ilgilendirirken, on birinci ayetteki hüküm genel olup bütün insanları kapsamaktadır. Ayrıca peygamberler günah işlemekten korunmuş oldukları için, günah işleyenlerin peygamberler cinsinden olması ve onlara dâhil olması mümkün olmadığından, müstesnânın muttasıl olması da mümkün değildir. Ayetlerin her bakımdan müstesnâ munkatî' olduğunu söyleyen Begavî, mananın "*fakat diğer insanlardan günah işleyenler benim nezdimde korkarlar.*" şeklinde olduğunu bildirmiştir.⁷⁴ Bu izahlardan sonra şimdi de meâllerdeki çevirileri görelim:

Elmalılı: "*Ya Musâ, korkma, zira benim, korkmaz yanımda Resul olanlar. Ancak zulmeden sonra da kötülüğün arkasından güzelliğe tebdil eyliyen başka, ona da ben gafûr, rahîmim.*"⁷⁵ Elmalılı, bu ayetlerin meâlinde müstesnâyı munkatî' olarak takdir etmiştir. Çeviri açısından problem gözükmemektedir.

Ateş: "*Ey Musa korkma, çünkü ben (evet), benim huzurumda elçiler korkmaz(lar). Ancak zulmeden, sonra yaptığı kötülüğün yerine iyilik yapan olursa ona karşı da ben bağışlayıcı, esirgeyiciyim.*"⁷⁶ Ateş, ayeti bu şekildeki tercüme ederek müstesnâ munkatî' üslûbunu meâle yansıtmıştır.

Feyzli: "*Ey Musa! Korkma! Çünkü ben (yanımda)ım; huzurumda peygamberler korkmaz. Ancak zulmeden hariçtir. Sonra (bu zalim) bir kötülüğün ardından bir iyiliğe döner (tevbekâr olur)sa, şüphesiz ben çok bağışlayıcı, çok merhamet ediciyim.*"⁷⁷ Feyzli, "*Ancak zulmeden hariçtir*" şeklindeki

⁷² Ferrâ, *Meân'i'l-Kur'ân*, 2/287.

⁷³ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 3/265-266; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1404/1984), 6/157; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 8/546; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 2/171.

⁷⁴ Begavî, *Me'alimu't-tenzîl*, 6/146.

⁷⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, en-Neml 27/10-11.

⁷⁶ Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, en-Neml 27/10-11.

⁷⁷ Feyzli, *Feyzü'l-Furkan Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, en-Neml 27/10-11.

tercümesiyle müstesnâyı muttasıl olarak takdir etmiştir. Yani günah işleyen insanları günahattan korunmuş peygamberlerin sınıfına dâhil ettikten sonra istisna edatıyla çıkarmıştır. Bu yaklaşım sıhhatli gözükmemektedir.

Öztürk: "...Allah şöyle seslendi: "Korkma! Çünkü benim huzurumda peygamberler için korku yoktur. Keza bir günah işleyip daha sonra (pişmanlık ve tövbeyle) kötülüğü iyiliği dönüştüren kimseler için de korku yoktur. Çünkü ben çok affedici, çok merhametliyim!"⁷⁸ Yukarıda işaret ettiğimiz gibi Öztürk, buradaki istisna edatını atıf harfi olarak değerlendirmiştir. Müstesnâ munkatı' yönünü değil, atıf yönünü tercih etmiştir.

Altuntaş - Şahin: "(Allah, şöyle dedi): "Ey Mûsâ, korkma! Benim katımda peygamberler korkmazlar. Ancak kim zulmeder de sonra (yaptığı) kötülüğün yerine iyilik yaparsa bilsin ki şüphesiz ben çok bağışlayıcıyım, çok merhamet edenim."⁷⁹ Bu meâldeki çeviri de istisnayı munkatı' olarak yansıtmakta isabetli gözüküyor.

Karaman vd.: "...(Allah buyurdu ki:) "Ey Mûsâ! Korkma, benim huzurumda peygamberler korkmaz; Ancak haksızlığa sapan korkar; o da işlediği bir kötülük yerine bir iyilik ederse bilsin ki ben çok bağışlayıcıyım, çok merhametliyim."⁸⁰ Bu meâlde istisna doğru bir yaklaşımla müstesnâ munkatı' olarak takdir edilememiştir. Aksine müstesnâ muttasıl olarak tercüme edilerek peygamber olmayanlar peygamberlere dâhil edilmiştir. Bu ayette bizim önerdiğimiz meâl ise şöyledir: "Ey Mûsâ! Korkma, gerçekten peygamberler benim huzurumda korkmaz; Sadece zulmeden kimseler (korkar); o da bir kötülük işledikten sonra yerine bir iyilik yaparsa gerçekten ben onu bağışlayacağım, merhamet edeceğim."

İnceleyeceğimiz diğer bir ayette el-Ahzâb 33/6. ayettir.

وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ
 Müfessirler, ölen kişinin bıraktığı mallara öncelikle kimlerin varis olacağını açıklayan bu ayette yer alan istisnanın müstesnâ munkatı' olduğunu açıklamışlardır. Dil bilimci ve müfessir Ahfeş (öl. 215/830) *Meâni'l-Kur'ân*'da⁸¹ bu ayetteki istisnanın munkatı' olduğunu

⁷⁸ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, en-Neml 27/10-11.

⁷⁹ Altuntaş - Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, en-Neml 27/10-11.

⁸⁰ Karaman, vd., *Kur'an-ı Kerim Meâli (Kur'an Yolu Meâli)*, en-Neml 27/10-11.

⁸¹ Ebü'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Ahfeş el-Evsat, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Hüdâ Mahmûd Karâ'h (Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1414/1990), 2/480.

söylemiştir. İbnü'l-Cevzî, (öl. 597/1201) *Zâdü'l-mesîr*'de لا لكن edatının لكن manasında olup istisnanın munkatı' olduğunu söyleyerek لكن فعلكم الى أوليائكم لكن فعلكم الى أوليائكم "Fakat dostlarınıza iyilik yapmanız caizdir." şeklinde yorumlamıştır.⁸² Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*'de⁸³ Neseî, (öl. 710/1310) *Medârikü't-tenzîl*'de⁸⁴ Hatîb eş-Şîrbînî, (öl. 977/1570) *es-Sirâcü'l-münîr*'de⁸⁵ Ebüssuud' *İrşâdü'l-akli's-selîm*'de⁸⁶ Şevkânî (öl. 1250/1834) *Fethu'l-kadîr*'de⁸⁷ bu ayetteki istisnanın munkatı' müstesnâ olduğu görüşünde birleşmişlerdir. İnsan vefat etmeden önce mirasçılarının dışındaki dostlarına yaptığı vasiyet mirasa dâhil olmadığı için müstenâ, müstesnâ minh cinsinden değildir. Şimdi de bu mananın meâllere yansımalarının nasıl olduğuna bakalım.

Elmalılı: "...ülülerham (akriba) da Allah'ın kitabında birbirlerine diğer mü'minlerden ve muhacirlerden daha evlâdırlar. Ancak dostlarınıza bir ma'ruf (bir vasiyyet) yapmanız müstesnâ, kitabda o yazılı bulunuyor."⁸⁸ Görüldüğü gibi Elmalılı, bu meâlde istisnayı muttasıl olarak değerlendirmiş, dostlara vasiyet yoluyla yapılacak yardımı mirasa dâhil etmiştir. Yukarıda da izah edildiği gibi vasiyet mirasa dâhil değildir. Bu yönüyle tercüme sıkıntılı gözükmektedir.

Ateş: "...Rahim sahipleri (anne tarafından akrabalar) da Allah'ın kitabında birbirlerine öteki mü'minlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız (bir vasiyyet etmeniz) hariç (yaptığınız o vasiyyet yerine getirilir). Bunlar Kitapta yazılmıştır."⁸⁹ Ateş de Elmalılı'nın yaptığı gibi vasiyeti mirasa dâhil ederek müstesnâyı muttasıl olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşım da sıkıntılı durmaktadır.

Feyzli: "...Akraba olanlar, Allah'ın kitabında birbirlerine mü'minlerden ve muhacirlerden daha yakındır. (Miras artık akrabayaadır.) Ancak dostlarınıza

⁸² İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 6/354.

⁸³ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 2/239.

⁸⁴ Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 3/18.

⁸⁵ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî el-Kâhirî, *es-Sirâcü'l-münîr* (Kahire: Matbaatü'l-Mısriyye, 1285.), 3/222.

⁸⁶ Ebüssuud, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 7/31.

⁸⁷ Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *es-San'ânî*, *Fethu'l-kadîr*, thk. Abdurrahmân Umeyre (Beyrut: Dâru'l-Vefâ, ts.), 4/345.

⁸⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, el-Ahzâb, 33/6.

⁸⁹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, el-Ahzâb, 33/6.

bir iyilik (bir vasiyet) yapmanız hariçtir. Bu (hüküm), Kitab'da yazılmıştır."⁹⁰ Feyizli'nin bu tercümesi de müstesnâ muttasıl üzerine inşa edilmiştir. "Bir iyilik (bir vasiyet) yapmanız hariçtir" ifadesi, açıkça mirasçılar dışındaki yakınlarla ve dostlara yapılacak vasiyeti miras cinsinden kılıp sonra da hariç bırakmıştır. Bu meâl yaklaşımı da diğerleri gibi sıkıntılı durmaktadır.

Öztürk: "...İman bağı yanı sıra aralarında kan bağı da bulunanlar, Allah'ın hükmü uyarınca, miras konusunda birbirlerine gerek Medine'deki diğer müminlerden gerekse Mekke'den Medine'ye hicret etmiş müminlerden daha yakın, birbirleri üzerinde daha fazla ve öncelikli hak sahibidirler. Bununla birlikte aranızda kan bağı bulunmayan mümin kardeşlerinize de (gerek hediye gerek vasiyet yoluyla) mal mülk bırakabilirsiniz ki böyle yapmanız Allah tarafından hükme bağlanmıştır."⁹¹ Öztürk'ün bu yaklaşımı istisnanın munkatı' olduğunu açıkça bildirmektedir. Bu tercüme, mirasın aralarında kan bağı olanlar arasında olmasını ifade ettikten sonra aralarında kan bağı olmayanlara da vasiyet gibi başka bir meşru' yolla mal bırakılabileceğini ifade etmiştir. Müstesnâ, müstesnâ minhe dâhil edilmemiştir.

Altuntaş - Şahin: "...Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka. Bu (hüküm) Kitap'ta yazılıdır."⁹² Bu tercüme, müstesnâyı munkatı' olarak takdir etmiştir. Ancak ikinci cümlenin yüklemine anlamca kapalı bırakmıştır.

Karaman vd.: "...Aralarında kan bağı bulunanlar Allah'ın kitabında (mirasçılık bakımından) birbirlerine, diğer müminlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar; dostlarınıza lütufta bulunmanız başkadır. Bu hüküm kitapta kayıt altına alınmıştır."⁹³ Bu tercümede müstesnâ munkatı' noktalı virgül ile ifade edilmiştir. Bilindiği gibi noktalı virgül devamındaki cümleyi anlam açısından kendinden önceki cümleden ayırır.

Sonuç olarak karşılaştırdığımız altı meâlden dördü ayetteki munkatı' müstesnâ üslûbunu Türkçe çeviriye yansıtamadığı, sadece iki meâlin bu konuda başarılı olduğu gözükmektedir. Bizim önerdiğimiz meâl şöyledir: "...Aralarında kan bağı bulunanlar, Allah'ın hükmü ve yazgısı

⁹⁰ Feyizli, *Feyzü'l-Furkan Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, el-Ahzâb 33/6.

⁹¹ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, el-Ahzâb 33/6.

⁹² Altuntaş - Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, el-Ahzâb 33/6.

⁹³ Karaman, vd., *Kur'an-ı Kerim Meâli (Kur'an Yolu Meâli)*, el-Ahzâb 33/6.

gereği (miras konusunda) birbirlerine (aralarında kan bağı olmayanlardan) daha önceliklidirler. Fakat (aranızda kan bağı bulunmayan) dostlarınıza ve mümin kardeşlerinize de (vasiyet yoluyla) mal bırakabilirsiniz. Bu hüküm kitapta yazılmıştır.”

İçerisinde müstesnâ munkat' üslûbu olan ayetlerden biri de es-Sâffât 37/38-40. ayetleridir.

إِنَّكُمْ لَدَائِقُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ وَمَا تُحْزُونَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ Bu ayet grubunda 40. ayet olan إِنْ كُنْتُمْ لَدَائِقُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ وَمَا تُحْزُونَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ 38. ayetteki کُنْتُمْ لَدَائِقُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ kısmından istisna edilmiştir. “İhlaslı mümin kullar” cehennem azabını tadacak “kâfir” kullar cinsinden olmadığı için müstesnâ munkat' üslûbudur. İstisna üslûbu kâfirlerle istihza için gelmiştir.⁹⁴ Bu ayetlerin konusu, bağlam olarak Hz. Peygamber'e eziyet eden, Allah'a inanmayan kâfirlerdir. Öncelikle 38. ayette kâfirlere inkarlarının karşılıksız kalmayacağı bildirilmiş, 39. ayette de çekecekleri azabın sebebi açıklanarak kâfirlerle ilgili hüküm sona ermiştir. 40. ayette ise müstesnâ munkat' üslûbuyla Allah'a inanan samimi müminlere verilecek mükâfattan bahsedilmiştir. Bu ayetlerdeki istisnanın 39. ayetteki “تَحْرُونَ” fiilinin failinden müstesnâ muttasıl yapılması hatalıdır. Söz konusu fiilin faili kafirler olup bütün mükellefler değildir. Doğru olan 40. ayetteki istisnanın 38. ayetteki failden müstesnâ munkat' yapılmasıdır. Ebüssuud'un ifadesine göre ayetin manası şöyledir. “Siz ey kâfirler bu acı azabı tadacaksınız. Fakat Allah'ın ihlâslı muvahhit kulları böyle olmayacaklar.”⁹⁵

Bu ayetlerin meâllerdeki Türkçe çevirilerine baktığımız zaman farklı tercümelerle karşılaşırız.

Elmalılı: “Elbette siz o elîm azâbı tadacaksınız. Maamafih başka değil, hep yaptığınız amellerinizle cezalanacaksınız. Müstesnâ ancak Allahın ihlâs verilmiş kulları”⁹⁶ Elmalılı, bu meâlde 40. ayetteki istisnayı çok kapalı bırakmıştır. Tercümede istisnanın nereden yapıldığı ve müstesnânın munkat' mı muttasıl mı olduğu belli değildir. Ayrıca hem “müstesnâ” hem de “ancak” ifadelerini kullanarak gereksiz tekrar yapmıştır.

⁹⁴ Mukâtil b. Süyenmân, *Tefsîru Mukâtil b. Süyenmân*, thk. Ahmed Ferîd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2002), 3/98; Zemahşerî, *el-Keşşâf* 4/33; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl* 2/292.

⁹⁵ Ebüssuud, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 7/190.

⁹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, es-Sâffât, 37/38-40.

Ateş: "Siz acı azabı tadacaksınız! Sadece yaptığımız (işler)le cezalanıyorsunuz! Ancak Allah'ın halis kulları bu cezanın dışındadır."⁹⁷ Ateş'in bu meâli iki yönden problemlidir. Biri, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 40. ayetteki istisna 38. ayetten müstesnâ munkatı' olduğu halde Ateş, istisnayı 39. ayetteki "تَجْرُونَ" fiilinin fâilinden müstesnâ muttasıl yapmıştır. Diğeri, munkatı' müstesnâ olması gerekirken, muttasıl yapılmıştır.

Feyizli: "Doğrusu siz, o acıklı azabı elbette tadacaksınız. Esasen, yapmakta olduklarınızdan başkasıyla da cezalandırılmazsınız. Ancak, Allah'ın (O'na) gönülden bağlı olan (ihlaslı) kulları bu (azabı)n dışındadır."⁹⁸ Feyizli, bu meâlde 40. ayetteki istisnayı doğru olarak 38. ayetten yapmış olsa da yaptığı istisna munkatı' müstesnâ değil, muttasıldır. Hâlbuki buradaki istisna munkatı' olup لا edatı لكن manasınadır.

Öztürk: "Ey müşrikler! Ahirette kesinlikle çok feci bir azap çekeceksiniz ve bu azabı haksız yere değil, sırf işlediğiniz günahların karşılığı olarak çekeceksiniz. Fakat Allah'ın iman ve ibadette samimi kulları ahirette mükafata nail olacaktır."⁹⁹ Öztürk, bu meâlde hem istisnayı doğru yerden yapmış hem de munkatı' müstesnâyı doğru olarak meâlde yansıtmıştır.

Altuntaş - Şahin: "Şüphesiz siz mutlaka elem dolu azabı tadacaksınız. Siz ancak işlediklerinizin karşılığı ile cezalandırılırsınız. Ancak Allah'ın halis kulları başka."¹⁰⁰ Bu ayetteki müstesnâ, munkatı' olması gerekirken, muttasıl olarak kurgulanmıştır. "Ancak Allah'ın halis kulları başka." ifadesi ayetin anlatmak istediği manayı tam olarak karşılayamamıştır. Çünkü istisnanın 38. ayetteki "kâfirlerden" mi yoksa 39. ayetteki "fâilden" mi olduğu belli değildir.

Karaman, vd.: "Ama siz, o acı azabı tadacaksınız! Ve sadece yapmış olduklarınızdan dolayı cezalandırılacaksınız. Ancak, Allah'ın samimi kulları bu cezanın dışındadır."¹⁰¹ Bu çeviride iki problem gözükmektedir: Bunlardan ilki, müstesnâ munkatı' olması gerekirken muttasıl yapılmıştır. Diğeri ise istisna 38. ayetteki fâilden yapılması gerekirken, 39. ayetteki "تَجْرُونَ" fiilinin fâilinden yapılmıştır.

⁹⁷ Ateş, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli, es-Sâffât 37/38-40.

⁹⁸ Feyizli, Feyzü'l-Furkan Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, es-Sâffât 37/38-40.

⁹⁹ Öztürk, Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, es-Sâffât 37/38-40.

¹⁰⁰ Altuntaş - Şahin, Kur'an-ı Kerim Meâli, es-Sâffât 37/38-40.

¹⁰¹ Karaman, vd., Kur'an-ı Kerim Meâli (Kur'an Yolu Meâli), es-Sâffât 37/38-39-40.

Bu ayet grubundaki mealleri karşılaştırdığımız zaman Öztürk'ün meâli dışındakilerin sorunlu olduğunu söyleyebiliriz. Bize göre bu ayetlerin meâlleri şöyle olursa daha isabetli olur: “Siz ey kâfirler (ahirette) elbet elem veren azabı tadacaksınız. Sadece (dünyada) işlediklerinizin karşılığını göreceksiniz. Fakat Allah'ın ihlaslı kulları mükafata kavuşacaklar.”

Meâllerde mustesnâ munkatî' üslûbunu inceleyeceğimiz son ayet eş-Şûrâ 42/23. ayettir.

مُفَسِّرِينَ لَمْ يَلَا أَسْئَلَكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى Müfessirlerin çoğunluğu bu ayetteki istisnanın munkatî' müstesnâ olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁰² Çünkü müstesnâ olan akrabalık bağları sebebiyle yakınlık, müstesnâ minh olan ücret cinsinden değildir. Bu ayetteki لا edatı لكن manasındadır. Ayetin meâli şöyledir: “Ey Kureyş, size yaptığım tebliğ karşılığında herhangi bir ücret istemiyorum. Fakat sizden istediğim akrabalık bağları sebebiyle bir yakınlıktır.” Bu yakınlık talebi asla bir ücret değildir. Peygamberler yaptıkları tebliğ karşılığında herhangi bir ücret talep etmezler. Bu durumda birinci cümlenin manası “De ki: Sizden yaptığım tebliğ vazifesi için hiçbir ücret istemiyorum” ile tamam olmuştur. Devamındaki cümle öncesiyle ancak mecâzî olarak irtibatlandırılan yeni bir cümle konumundadır. إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى istisna cümlesinin manası, “Ama, hiç olmazsa akrabalık bağları hürmetine bana yakınlık gösterin.” demek olur.¹⁰³ Müfessirlerin müstesnâ munkatî' olarak gördükleri bu ayetin Türkçe meallerde nasıl tercüme edildiğine bakalım.

Elmalılı: “...de ki buna karşı sizden yakınlıkta sevgiden başka bir ecir istemem...”¹⁰⁴ Görüldüğü gibi Elmalılı, buradaki müstesnâyı “yakınlıkta sevgi” olarak tercüme edip müstesnâ minh olan “ecir”e dâhil ederek onun cinsinden kabul edip, müstesnâ muttasıl yapmıştır. Ancak yukarıda da açıkladığımız gibi akrabalık bağları sebebiyle yakınlık “ecir” cinsinden değildir.

¹⁰² Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Meânî'l-Kur'ân*, thk. Abülhalil Abduh Şiblî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), 4/398; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 5/34; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9/594; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 2/357; Ebüssuud, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 8/30.

¹⁰³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9/954-955.

¹⁰⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, eş-Şûrâ, 42/23.

Ateş: "De ki: 'Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Ancak (Allah'a) yaklaşmayı arzu ediyorum."¹⁰⁵ Ateş, bu tercümede istisnayı müstesnâ munkatı' olarak takdir etmiştir. Müstesnâda bir problem gözükmese de *إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ* kısmını farklı tercüme ederek "Allah'a yaklaşmak" olarak tercüme etmiştir.

Feyizli: "...*(Resûlüm!)* De ki: "Bun(u duyurmam)a karşı sizden (Allah'a) yakınlıkta sevgiden başka bir karşılık istemiyorum..."¹⁰⁶ Görüldüğü gibi ayetteki istisna, munkatı' olduğu halde Feyizli, istisnayı muttasıl olarak tercüme etmiştir. Hâlbuki burada müstesnâ, müstesnâ minhe dâhil değildir.

Öztürk: "...*Ey Peygamber!* De ki o müşriklere: 'Ben bunca öğüt ve nasihatim için sizden hiçbir ücret ve mükâfat istemiyorum, (ama madem beni peygamber olarak kabul etmiyorsunuz), bari aramızdaki akrabalık bağının hatırına bir yakınlık gösterin..."¹⁰⁷ Öztürk, istisnayı müstesnâ munkatı' olarak yansıtmıştır.

Altuntaş - Şahin: "...*De ki:* "Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, yakınlık ve dostluk bağları içinde sevgiden başka bir ücret istemiyorum."¹⁰⁸ Bu tercüme de istisnayı muttasıl olarak değerlendirmiştir. Akrabalık bağları "ecir" cinsinden olmadığı halde ona dâhil edilmiştir. Tercüme bu yönüyle sıkıntılı gözükmektedir.

Karaman vd.: "...*De ki:* Sizden akrabalık sevgisinden başka bir karşılık istemiyorum."¹⁰⁹ Bu çeviri de istisnayı muttasıl olarak değerlendirmiştir.

Neticede bu ayetteki istisna müfessirler tarafından müstesnâ munkatı' olarak açıklandığı halde, incelediğimiz altı meâlin beşinde muttasıl müstesnâ olarak tercüme edilmiştir. Bizim değerlendirmemize göre bu ayet şu şekilde tercüme edilebilir: "...*Ey Peygamber!* Müşriklere de ki: *Yaptığım tebliğ görevi karşılığında sizden hiçbir ücret istemiyorum. Ama hiç olmazsa aramızdaki akrabalık bağları hatırına bana yakınlık göstermenizi istiyorum.*"

¹⁰⁵ Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, eş-Şûrâ 42/23.

¹⁰⁶ Feyizli, *Feyzül-Furkan Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, eş-Şûrâ 42/23.

¹⁰⁷ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, eş-Şûrâ 42/23.

¹⁰⁸ Altuntaş - Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, eş-Şûrâ 42/23.

¹⁰⁹ Karaman, vd., *Kur'an-ı Kerim Meâli (Kur'an Yolu Meâli)*, eş-Şûrâ 42/23.

Sonuç

Arap dilinin ve Kur'an-ı Kerim'in önemli unsurlarından biri olan müstesnâ munkatî' üslûbunu bütün yönleriyle kavrayarak Türkçe dil yapısının elverdiği ölçüde meâllere yansıtma önemli görevler arasındadır. Türkçe meâller incelendiğinde bazı ayetlerdeki munkatî' müstesnânın muttasıl müstesnâya karıştırıldığı müşahede edilir. İstisnâ edatının olduğu birçok ayette müstesnânın, müstesnâ minhe dâhil olup olmadığına bakılmaksızın istisna türleri arasında fark gözetilmeden önceki hükümden hariç bırakılarak klişeleşmiş ifade olan "ancak" karşılığı verilmiştir. Sınırlı sayıda incelediğimiz meâllere bakıldığında Öztürk'ün genellikle müstesnâ munkatî' üslûbunu yansıttığı, Elmalılı ve Karaman vd. nin meâllerinde de nispeten bu üslûba riayet edildiği gözlemlenmiştir. Feyizli, Ateş ve Altuntaş ile Şahin'in meâlleri ise müstesnâ munkatî' üslûbunu meâllere yansıtma daha az başarılı oldukları görülmektedir.

Aralarında anlam farkı olan müstesnâ muttasıl ile müstesnâ munkatî' üslûbunu Türkçeye çevirirken bunları birbirinden ayırmak için bizim teklifimiz, müstesnâ muttasıl olan yerlerde "ancak, hariç, dışında ve başka..." gibi ifadeleri kullanmak, müstesnâ munkatî' olan yerlerde de لا نـın لكنـ manasına olduğunu öne çıkarmak için daha çok "fakat ve ama" ifadelerini kullanmakla birlikte takdirini bir haber getirmek yerinde olacaktır.

Bu çalışmamız gösterdi ki müstesnâ munkatî' üslûbu gerek gramer gerekse belâgat açısından çok önemli manalar içermektedir. Bu manaların meâllere yansıtılması önemli görevler arasında durmaktadır. Bundan sonra yapılacak meâl ve tercüme çalışmalarında bu konuya riayet edilmesi Kur'an-ı Kerim'in ve meâllerin daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır.

Kaynakça

Ahfeş el-Evsat, Ebü'l-Hasen Saîd b. Mes'ade. *Meâni'l-Kur'ân*. thk. Hüda Mahmûd Karâ'h. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1. Basım, 1414/1990.

Albayrak, Halis. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Şule Yayınları, 2014.

Antâkî, Muhammed. *el-Muhît fi asvâti'lArabîyyeti ve nahviha ve sarfiha*.

Beyrut: Dâru'ş-Şarki'l-Arabî, 2011.

- Aydar, Hidayet. *Kur'an'ın Tercümesi Meselesi*. İstanbul: Kur'an Okulu Yayıncılık, 1996.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed. *Me'alimu't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr - Süleyman Müslim el-Harş. 8 Cilt. Riyâd: Dâru Tayyibe, 1. Basım, 1409/1989.
- Beyzâvî, Nâsûriddîn Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 2 Cilt. Kahire: Matbaatü Mustafâ el-Bâbî, 2. Basım, 1388/1968.
- Câmî, Nûreddîn Abdurrahmân. *Molla Câmî (el-Fevâidü'z-zıyâiyye)*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.
- Cevherî, İsmail b. Hammad. *Tâcü'l-Luğa ve's-Sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1. Basım, 1399/1979.
- Durmuş, Zülfikar. *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleleri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf. *İrtişâfu'd-darab fi lisâni'l-arab*. thk. Receb Osmân Muhammed - Ramadân Abdüttevâb. Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1418/1998.
- Ebüsuud, Muhammed b. Muhammed el-İmadî. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*. 9 Cilt. Kahire: Dâru'l-Mushaf, ts.
- Ferrâ, Ebû Zekerıyya Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 3. Basım, 1403/1983.
- Feyzü'l-Furkan Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. çev. Hasan Tahsin Feyzli. İstanbul: Server İletişim, 4. Basım, 2007.
- Firuzâbâdî, Mecidüddîn Muhammed b Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1. Basım, 1429/2008.
- Galâyînî, Mustafa. *Câmiu'd-dürûsi'l-Arabiyye*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1993.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1. Basım, 1984.
- İbn Atıyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân. *el-Muharraru'l-vecîz*. thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1422/2001.

- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî. *el-Lüma' fi'l-Arabiyye*. thk. Fâiz Fâris. Kuveyt: Dâru'l-Kütübi's-Sekâfiyye, ts.
- İbn Mâlik et-Tâî, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu't-Teshîl*. thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedvî el-Mahtûn. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Hicr li't-Tabâah, 1410/1990.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr*. 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1. Basım, 1404/1984.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer. *Kâfiyye*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011.
- İbnü'l-Mu'tez, Ebû Abdillâh. *el-Bedî'*. thk. İrfân Mataracı. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyye, 1433/2012.
- İbnü's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Abdilmelik b. Muhammed. *el-Usûl fi'n-nahv*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Karâfî, Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs. *el-İstignâ fi'l-istisna*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Kazvînî, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân. *Telhîsü'l-miftâh*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, ts.
- Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. çev. Mustafa Öztürk. Ankara: Otto, 1. Basım, 2008.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. Hayrettin Karaman vd.. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2020.
- Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî. 22 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1427/2009.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî. *Te'vîlâtü Ehi's-sünneh*. thk. Fâtıma Yûsuf el-Haymî. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1425/2004.

- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Ahmed Ferîd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1424/2002.
- Müberred, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî. *el-Muktedab*. thk. Muhammed Abdülhak Azîme. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl*. thk. Yûsuf Ali Büdeyvi. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1. Basım, 1410/1998.
- Pak, Zekeriya. "Meâllerdeki Çeviri Sorunları Üzerine Bir Örnek: Kur'an'da Aynı Anlamı İçeren Mükerrer Kalıpların Farklı Tercümesi". *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 17/1 (2004), 27-39.
- Radiyyüddîn, Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu'r-Radî li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*. thk. Yahya Beşîr Mısri. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Câmîati'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1417/1996.
- Rağîb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1. Basım, 2010.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1413/1997.
- Sa'lebî, Ebü İshâk Ahmed el-Ma'rûf bi'l-İmâm. *el-Keşfü ve'l-beyân*. thk. Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1422/2002.
- Sîbeveyhi, Ebü Bişr Amr b. Osmân b. Kanber. *el-Kitâb (Kitâbu Sîbeveyh)*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1408/1988.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî. *Fethu'l-kadîr*. thk. Abdurrahmân Umeyre. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Vefâ, 1. Basım, ts.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *es-Sirâcü'l-münîr*. 4 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Mısriyye, 1285.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1971.
- Zeccâc, Ebü İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Meânî'l-Kur'ân*. thk. Abülhalîl Abduh Şiblî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Basım, 1427/2006.